

Конституційне право

УДК 342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16869735>

Конституційні аспекти забезпечення прав національних меншин в Україні

Бідзіля Юрій Михайлович,

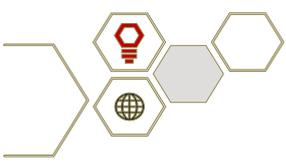
доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри журналістики,
декан філологічного факультету, Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5134-3239>

Таран Дмитро Павлович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та права, навчально-науковий інститут фінансів,
економіки, управління та права, Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
м. Полтава, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-3489-0734>

Прийнято: 30.07.2025 | Опубліковано: 14.08.2025

Анотація. Актуальність дослідження зумовлено необхідністю переосмислення конституційно-правових механізмів захисту прав національних меншин в Україні в умовах повномасштабної війни, зростання суспільної поляризації та активізації інтеграційних процесів із Європейським Союзом. У центрі сучасного правового дискурсу перебуває завдання поєднання принципів збереження культурної самобутності меншин із вимогами єдності, безпеки та державної стабільності.

Метою дослідження є всебічний аналіз конституційно-правових засад забезпечення прав національних меншин в Україні з урахуванням актуальних викликів державотворення, динаміки євроінтеграції та потреб формування ефективної моделі міжетнічної взаємодії.

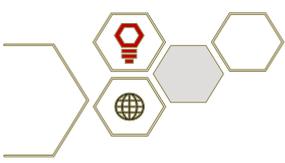
Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує конституційно-правовий, порівняльно-правовий, інституційний і проблемно-орієнтований аналіз. Використано формально-юридичний метод для вивчення національного законодавства, а також елементи емпіричної правової аналітики для оцінки практики реалізації прав меншин.

Результати дослідження засвідчили, що українське законодавство загалом відповідає базовим європейським стандартам захисту прав національних меншин, однак його імплементація залишається нерівномірною через брак ефективних інституційних механізмів, правозастосовні дисбаланси і вплив війни. Встановлено, що мовна, освітня й інформаційна політика є критичними сферами, у яких права меншин потребують більш збалансованої реалізації. Проаналізовано досвід європейських країн у сфері захисту меншин та окреслено перспективні механізми гармонізації законодавства.

Наукова новизна полягає в системному осмисленні сучасного стану правового регулювання у сфері прав національних меншин на конституційному рівні з урахуванням безпекових викликів, трансформації державно-громадських відносин та нових вимог до правової політики в умовах війни.

У висновках обґрунтовано необхідність розширення інституційної участі представників меншин, удосконалення механізмів реалізації мовних та культурних прав, посилення моніторингових функцій держави, а також налагодження ефективної комунікації з міжнародними органами захисту прав людини.

Перспективи подальших досліджень убачаються у поглибленому аналізі моделей поствоєнної інтеграції національних меншин, дослідженні впливу

інформаційної війни на реалізацію їхніх прав та формуванні конституційної доктрини недискримінаційної інклюзії.

Ключові слова: європейська інтеграція, етнополітика, мовна рівність, культурна самобутність, правовий плюралізм.

Constitutional aspects of ensuring the rights of national minorities in Ukraine

Yuriy Bidzilya,

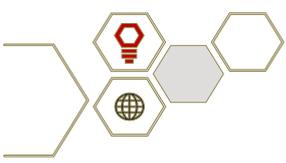
Doctor of Science in Social Communications, Professor of the Department of Journalism, Dean of the Faculty of Philology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5134-3239>

Dmytro Taran,

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Public Administration and Law, Education and Research Institute of Finance, Economy, Management and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0003-3489-0734>

***Abstract.** The relevance of the study is determined by the necessity to reconsider the constitutional and legal mechanisms for protecting the rights of national minorities in Ukraine under the conditions of full-scale war, growing societal polarization, and the intensification of European integration processes. The current legal discourse focuses on the challenge of combining the preservation of the cultural identity of minorities with the requirements of national unity, security, and state stability.*

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the constitutional and legal foundations for ensuring the rights of national minorities in

Ukraine in the context of state-building challenges, European integration dynamics, and the need to develop an effective model of interethnic interaction.

The methodology is based on an interdisciplinary approach that combines constitutional, comparative legal, institutional, and problem-oriented analysis. The formal legal method was used to study national legislation, alongside elements of empirical legal analysis to assess the practical implementation of minority rights.

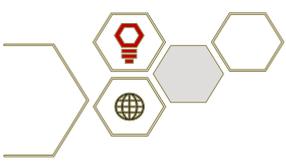
The results of the study demonstrate that Ukrainian legislation largely corresponds to the basic European standards of minority protection. Yet, its implementation remains uneven due to the lack of adequate institutional mechanisms, legal enforcement imbalances, and the impact of war. It has been identified that language, education, and information policy represent critical areas where minority rights require more balanced enforcement. The experience of European countries was analyzed, and potential mechanisms for harmonizing Ukrainian legislation were outlined.

Scientific novelty lies in the systemic assessment of the current state of legal regulation of minority rights at the constitutional level, considering security threats, the transformation of state-society relations, and the emergence of new legal policy requirements in wartime.

Conclusions substantiate the need to expand the institutional participation of minorities, improve mechanisms for realizing linguistic and cultural rights, enhance the state's monitoring functions, and establish effective communication with international human rights protection bodies.

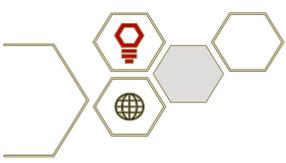
Prospects for further research include in-depth analysis of post-war integration models for national minorities, study of the impact of information warfare on the realization of their rights, and the development of a constitutional doctrine of non-discriminatory inclusion.

Keywords: *minority inclusion, constitutional guarantees, language rights, ethnic diversity, human rights standards.*

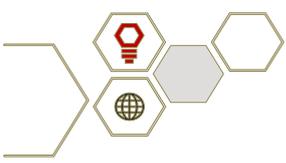
Постановка проблеми. Забезпечення прав національних меншин в Україні належить до фундаментальних питань конституційного розвитку держави та її демократичної легітимності, особливо в умовах політичної трансформації, зовнішньої агресії та активізації інтеграційних процесів у європейському просторі. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням територіальної цілісності, соціальної стабільності та міжетнічної злагоди, конституційно-правове регулювання правового статусу національних меншин набуває особливої значущості, оскільки є індикатором реального дотримання прав людини та ефективності механізмів правового захисту. У науковому вимірі ця проблематика перетинається з низкою ключових напрямів сучасного правознавства, зокрема з теорією конституціоналізму, правами людини, правом Європейського Союзу, міжнародним гуманітарним правом та етноправовими аспектами національної ідентичності.

Етнічне розмаїття вимагає не лише формального закріплення прав національних меншин у конституційних нормах, а й розроблення комплексного правового механізму, який би забезпечував їхню реалізацію у політичній, освітній, культурній та інформаційній сферах. З практичного погляду йдеться про необхідність гармонізації українського законодавства із загальноєвропейськими стандартами захисту прав національних меншин – передусім із положеннями Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, а також із практикою Європейського суду з прав людини. Особливої уваги потребує питання ефективного представництва меншин у системі публічної влади, їх участі у процесі прийняття рішень, а також збереження мовної та культурної самобутності в умовах забезпечення національної єдності та безпеки[1], зокрема й медійної та інформаційної як складових загальнодержавної безпеки [2]. Таким чином, конституційні аспекти забезпечення прав національних меншин в Україні є не лише теоретично значущими, а й безпосередньо

пов'язаними з актуальними викликами державної політики, утвердженням правової держави та збереженням міжетнічної гармонії в поліетнічному суспільстві.

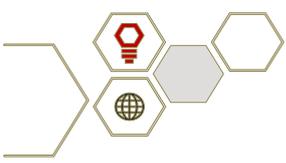
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць дозволяє виокремити чотири основні напрями дослідження, що формують комплексне уявлення про стан та перспективи вдосконалення правового регулювання у сфері забезпечення прав національних меншин в Україні. Перший напрям охоплює зміст і трансформацію конституційних норм, які становлять нормативну основу захисту прав національних меншин. У роботі А. С. Ігнатової наголошується, що Конституція України встановлює формальні гарантії культурної, мовної та освітньої самобутності національних меншин, однак відсутність чіткого механізму реалізації цих норм зумовлює їх декларативний характер [3]. Н. В. Фунтокіна звертає увагу на внутрішню суперечність між конституційною гарантією права на освіту рідною мовою та фактичним звуженням унаслідок мовного законодавства, що особливо проявляється у контексті євроінтеграційних процесів [4]. У статті П. Лисянського зазначено, що процеси мілітаризації суспільства трансформують державну мовно-культурну політику у напрямі пріоритетності безпекових наративів, що послаблює реальний статус прав національних меншин [5]. В іншій праці цього ж автора проаналізовано, як політичні інструменти держави-агресора використовуються для впливу на ідентичнісні процеси в регіонах із компактним проживанням меншин, що ускладнює реалізацію положень конституційного захисту [6]. Так само, О. Ю. Аліменко, В. В. Рябоконт і С. В. Бурак аналізують трудове законодавство України у контексті євроінтеграційних зобов'язань, акцентуючи увагу на необхідності гармонізації нормативної бази щодо забезпечення рівності можливостей, зокрема для представників меншин [7]. А. М. Тимчишин досліджує використання спеціальних знань у сфері правозастосування, наголошуючи на

недостатній представленості експертного середовища, орієнтованого на права меншин, що ускладнює кваліфікацію відповідних правопорушень [8].

Другий напрям стосується співвідношення національного законодавства з міжнародними стандартами прав національних меншин, зокрема Рамковою конвенцією Ради Європи та Копенгагенськими критеріями. Є. Гудима в порівняльному дослідженні державної політики України, Болгарії та Китаю демонструє, що ефективність правового захисту національних меншин значною мірою залежить від інституційної спроможності держави імплементувати міжнародні стандарти у внутрішню політику [9]. О. Ю. Гусєв та Я. М. Котилко акцентують увагу на проблемах концептуальної невизначеності терміну «національні меншини» в українському законодавстві, що унеможлиблює точну кореляцію з міжнародно-правовими дефініціями та ускладнює імплементацию відповідних норм [10]. Т. Л. Сироїд аналізує еволюцію міжнародного організаційно-правового механізму захисту меншин, наголошуючи, що формальна ратифікація міжнародних документів без створення дієвих інституцій лишає Україну на периферії правозастосовної ефективності [11]. Ф. Пріна (F. Prina) та Г. Пентассулья (G. Pentassuglia) аналізують нову редакцію українського Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», відзначаючи як позитивні зрушення у сфері публічної участі меншин, так і правові невизначеності, що можуть призвести до ілюзорної реалізації стандартів «ефективної участі» [12].

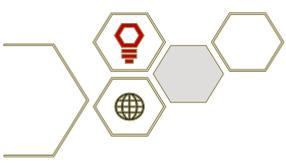
Третій напрям охоплює інституційні та правозастосовні аспекти реалізації конституційних прав національних меншин. К. Гертель (K. Haertel) звертає увагу на те, що інклюзивна політика щодо меншин у постреволюційній Україні залишається декларативною, оскільки держава не створила ефективного інституційного середовища для забезпечення рівності [13]. Й. Фіяла-Бутора (J. Fiala-Butora) розглядає конфлікт між українським законодавством про освіту та міжнародними стандартами захисту меншин, зазначаючи, що мовна політика дедалі більше суперечить принципу

пропорційності, закладеному у міжнародному праві [14]. Є. Ткаченко (Ye. Tkachenko), І. Дахова (I. Dakhova), З. Зазуляк (Z. Zazuliak) досліджують практичні аспекти захисту прав національних меншин в Україні, наголошуючи на відсутності ефективного механізму правової відповідальності за порушення культурних, мовних і освітніх прав меншин на місцевому рівні [15].

Четвертий напрям пов'язаний із трансформацією державної політики щодо національних меншин в умовах війни, політичної поляризації та інформаційної гібридності. В. Новородовський (V. Novorodovskyi) та Н. Кулеша (N. Kulesha) аналізують участь національних меншин у публічному житті України під час російсько-української війни, підкреслюючи подвійний характер динаміки: зростання лояльності меншини до держави на тлі одночасного загострення міжетнічної напруги [16]. О. Богдан (O. Bohdan) та В. Серєда (V. Sereda) в монографічному дослідженні контекстуалізують проблеми державної політики щодо національних меншин в умовах війни, наголошуючи на необхідності інтеграції принципів культурної безпеки у нову редакцію освітньої та мовної політики [17]. Дослідники Ю. Бідзіля (Y. Bidzilya) та співавтори розглядають проблеми національних меншин крізь призму формування етнічної та громадянської ідентичності в умовах війни та особливої інформаційної агресії щодо поліетнічних регіонів України [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, низка аспектів забезпечення прав національних меншин в Україні залишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребує подальшого аналізу трансформація конституційних норм у контексті повномасштабної війни, а також ефективність імплементації міжнародних стандартів, зокрема Рамкової конвенції. Недостатньо дослідженими залишаються інституційні механізми у сферах освіти, культури та мови, а також проблеми правозастосування в умовах інформаційної поляризації та воєнного стану. Запропоноване дослідження спрямоване на

заповнення цих прогалин шляхом системного аналізу еволюції національного законодавства, його зіставлення з міжнародними зобов'язаннями та оцінки дієвості чинних механізмів. Результатом роботи стало формування практичних рекомендацій щодо оновлення конституційно-правової моделі захисту прав меншин з урахуванням принципів недискримінації, інтеграції та збереження культурної самобутності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження конституційно-правових засад забезпечення прав національних меншин в Україні в контексті сучасних викликів державотворення, євроінтеграційних процесів та потреб формування ефективної моделі міжетнічної взаємодії.

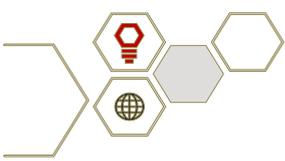
Задля досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

1. Проаналізувати еволюцію та сучасний зміст конституційних норм щодо прав національних меншин в Україні у зіставленні з міжнародно-правовими стандартами, зокрема Рамковою конвенцією Ради Європи.

2. Оцінити ефективність чинних нормативних та інституційних механізмів реалізації прав національних меншин, з урахуванням викликів воєнного стану, інформаційної війни та соціальної поляризації.

3. Розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення конституційно-правового механізму захисту прав меншин на основі принципів недискримінації, інтеграції та збереження культурної самобутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституційне закріплення прав національних меншин є фундаментальною передумовою забезпечення етнополітичної стабільності, інтеграції полікультурного суспільства та реалізації принципів правової держави. В українському конституціоналізмі права національних меншин розглядаються як невід'ємна складова системи основоположних прав і свобод людини, що мають універсальний характер і водночас передбачають спеціальні гарантії для вразливих етнокультурних груп. Генезис цих положень демонструє поступову еволюцію: від

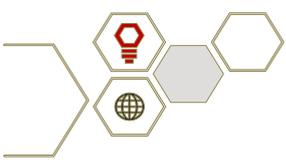
декларативного проголошення загальних принципів – до формування чітко визначених механізмів захисту і реалізації прав меншин. Водночас конституційна норма лише окреслює загальні рамки, тоді як їхнє наповнення змістом і практична реалізація значною мірою залежать від політичного контексту, законодавчого забезпечення та наявності ефективних інституційних механізмів. Нижче подано систематизовану характеристику розвитку нормативного закріплення прав національних меншин в Україні в динаміці конституційних процесів (табл. 1).

Таблиця 1**Етапи конституційного формування прав національних меншин в Україні**

Етап	Хронологія	Ключові документи	Характеристика
I. Декларативно-принциповий	1990–1996	Декларація про державний суверенітет України (1990); Конституційний договір (1995)	Проголошення рівності громадян і гарантій етнокультурної самобутності без визначення механізмів реалізації
II. Конституційне закріплення	1996	Конституція України (ст. 11, 24, 53)	Гарантії розвитку етнічної самобутності, заборона дискримінації, право на навчання рідною мовою
III. Євроінтеграційне узгодження	1997–2013	Рамкова конвенція про захист національних меншин (1997); Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (2003)	Імплементация міжнародних стандартів, адаптація національного законодавства до європейських норм
IV. Безпеково-захисний	2014 – дотепер	Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019); Закон «Про національні меншини (спільноти) України» (2022)	Посилення ролі державної мови, законодавчі обмеження, спрямовані на зміцнення національної єдності в умовах війни, із збереженням культурної автономії меншин

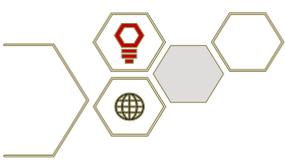
Джерело: сформовано авторами на основі [3, с. 17-18; 11, с. 164-167; 12, р. 880-884; 16, р. 186-190; 19-25]

Етапи, представлені в таблиці 1, відображають не лише формальну еволюцію законодавчих підходів до забезпечення прав національних меншин, а й трансформацію уявлень про їхню роль у державотворчих процесах. Початковий період незалежності України характеризувався декларативністю

правового регулювання: Декларація про державний суверенітет України (1990) закріпила принцип рівноправності всіх громадян незалежно від національної належності, проте не передбачала дієвих механізмів його практично реалізації [19]. Конституційний договір 1995 року підтвердив право меншин на збереження мовної й культурної ідентичності [20], однак мав тимчасовий характер. Конституція України 1996 року заклала фундаментальні правові гарантії прав меншин, визначивши обов'язок держави сприяти розвитку їхньої етнокультурній самобутності (ст. 11), закріпивши заборону дискримінації (ст. 24) та гарантії навчання рідною мовою (ст. 53) [21], що створило передумови для гармонізації національного законодавства з міжнародними правовими стандартами у сфері прав меншин.

Подальших період розвитку, у межах євроінтеграційних прагнень України відзначився процесом нормативного зближення з європейськими стандартами. Приєднання до Рамкової конвенції [22] та підписання Європейської хартії [23] стимулювали ухвалення низки галузевих законів, спрямованих на підтримку культурних ініціатив і розширення мовної інклюзії в освіті. Починаючи з 2014 року, а особливо після 2022 року, законодавчі підходи до забезпечення прав національних меншин увійшли в нову, безпекову фазу. Пріоритетом державної політики стала консолідація суспільства та захист державного суверенітету. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [24] запровадив обмеження щодо використання мов меншин у публічному просторі, спрямовані на зміцнення статусу державної мови. Водночас новий закон «Про національні меншини (спільноти) України» [25] формально декларує підтримку культурної ідентичності національних спільнот, однак із врахуванням безпекових ризиків. У нових геополітичних умовах зберігається конституційний обов'язок держави гарантувати збереження культурного розмаїття, однак реалізація цього принципу потребує вироблення чіткішого

механізму балансу між державними інтересами та правами національних меншин.

Узгодження конституційного регулювання прав меншин із міжнародними стандартами є ключовим у контексті євроінтеграції та сучасних безпекових викликів. Відповідно до ст. 9 Конституції України, ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства [21]. Рамкова конвенція Ради Європи [22] ратифікована Україною у 1997 році, слугує базовим орієнтиром для формування національної політики в цій сфері. Порівняння положень Конвенції з національними нормами дозволяє виявити прогалини та визначити напрями нормативної адаптації (табл. 2).

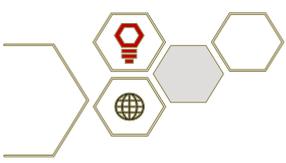
Таблиця 2

Порівняльна характеристика положень Рамкової конвенції Ради Європи та конституційно-правових норм України щодо прав національних меншин

Питання/стандарт	Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995)	Конституція України і чинне законодавство	Рівень відповідності
Визнання існування національних меншин	Пряме закріплення у преамбулі та ст. 1	Опосередковане визнання у ст. 11 Конституції та спеціальних законах	Частковий
Захист культурної самобутності	Гарантії підтримки мови, традицій, освіти (ст. 5, 12, 14)	Ст. 11 Конституції, Закон «25. Про національні меншини (спільноти) України»	Високий
Недискримінація за етнічною ознакою	Ст. 4: позитивні зобов'язання держави щодо рівності	Ст. 24 Конституції, антидискримінаційне законодавство	Високий
Право на освіту рідною мовою	Ст. 14: забезпечення можливості вивчення мови меншини	Ст. 53 Конституції, обмеження передбачені Законом України «Про мову»	Частковий
Участь у публічному житті	Ст. 15: гарантії участі меншин у прийнятті рішень	Законодавчо не врегульовано спеціальними нормами	Низький

Джерело: сформовано авторами на основі [11, с. 168-173; 12, р. 884-926; 14, р. 253-261; 15, с. 146-160; 19-25]

Порівняльний аналіз підтверджує відповідність українського конституційного регулювання основним принципам Рамкової конвенції про

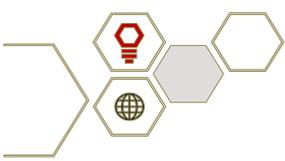
захист національних меншин. Україна була однією з перших держав, що ратифікували цю Конвенцію, та послідовно впроваджує її положення у національне законодавство. Конституційні гарантії недискримінації (ст. 24), підтримки етнокультурної самобутності (ст. 11) та права на освіту рідною мовою (ст. 53) [21] узгоджуються з нормами Конвенції [22] і неодноразово отримували позитивну оцінку з боку Комітету міністрів Ради Європи. Зокрема, мовна політика, що ґрунтується на законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [24], демонструє прагнення до досягнення балансу між захистом прав меншин та зміцненням державної ідентичності. Ухвалення нової редакції закону «Про національні меншини (спільноти) України» у 2022 році [25] розглядається Радою Європи як важливий етап кодифікації прав меншин. Європейські моніторингові органи відзначають зусилля України зі збереження міжетнічної злагоди в умовах війни. Таким чином, положення Конвенції реалізуються не лише формально, а й як дієвий інструмент інтеграції поліетнічного суспільства в межах демократичної правової держави.

Правова система України у сфері захисту прав меншин охоплює конституційні положення, спеціальне законодавство, інституційні механізми та державні програми. Вона ґрунтується на міжнародних стандартах і включає нормативні акти у сферах мови, освіти, культури, медіа й політичного представництва. Водночас ефективність її функціонування залежить від низки чинників (регіональних, політичних, безпекових та фінансових), що зумовлює варіативність практичного застосування (табл. 3).

Таблиця 3

Основні інституційні та нормативні механізми реалізації прав національних меншин в Україні

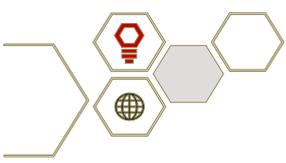
Сфера	Нормативна база	Інституції	Інструменти реалізації
Освіта	Закон «Про освіту», Закон «Про повну загальну середню освіту»	МОН, Державна служба якості освіти	Школи з навчанням мовами меншин, підручники, факультативні курси

Сфера	Нормативна база	Інституції	Інструменти реалізації
Мовна політика	Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Закон «Про національні меншини (спільноти) України»	Уповноважений із захисту державної мови, Ради етнополітики	Використання мов меншин у приватному спілкуванні, освіті, ЗМІ; субтитрування, мовні квоти
Культура	Закон «Про культуру», програми Міністерства культури	МКІП, Український центр культурних досліджень	Державні гранти, підтримка національно-культурних товариств, мистецькі проєкти, фестивалі
Інформаційна сфера	Закон «Про телебачення і радіомовлення», мовні квоти	Нацрада з питань ТБ і радіо	Телерадіопрограми мовами меншин, діяльність телеканалу АТР, регіональне мовлення
Представництво	Закон «Про національні меншини (спільноти) України», законодавство про місцеве самоврядування	Ради меншин при ОДА, Громадська рада при ДЕП	Консультаційні механізми, дорадчі органи, платформи міжетнічної співпраці

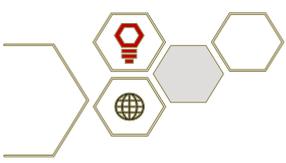
Джерело: сформовано авторами на основі [9; 10, с. 40-44; 15, р. 151-161; 16, р. 191-200; 17; 24-30]

Законодавче забезпечення освітніх прав національних меншин в Україні ґрунтується на положеннях ст. 7 Закону України «Про освіту» [26] та Закону «Про повну загальну середню освіту» [27], які передбачають можливість здобуття освіти мовою відповідної спільноти поряд із державною. Практична реалізація цих норм виявляється у функціонуванні мережі закладів освіти з навчанням угорською, румунською, кримськотатарською та іншими мовами. Так, у Закарпатській області, за даними аналітичного центру OSW, у 2019 році функціонувало понад 70 шкіл з угорською мовою навчання, в яких навчалося понад 13 тисяч учнів, що засвідчить про сталу інституційну присутність угорської громади в освітньому просторі [30]. У сфері мовної політики закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [24], встановлюючи її пріоритет у публічному житті, одночасно гарантує можливість використання мов національних меншин у приватному

спілкуванні, освіті та культурній сфері. Законодавчі зміни 2022 року передбачили можливість завершення повної середньої освіти мовою національної меншини для учнів, які розпочали навчання до 1 вересня 2018 року. Це рішення було позитивно оцінене міжнародними експертами як приклад дотримання принципу правового балансу між захистом державної мови та правами меншин [31]. У сфері культури Закон України «Про культуру» [28] створює нормативну основу для реалізації етнокультурних прав через механізми грантової підтримки, партнерства з органами місцевого самоврядування та сприяння діяльності національно-культурних товариств. Угорська громада Закарпаття активно реалізує мовні, мистецькі та релігійні ініціативи, що засвідчує її інтегровану участь у регіональному культурному житті [32].

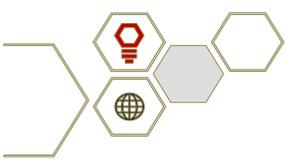
Інформаційна політика щодо національних меншин реалізується через підтримку ЗМІ, що функціонують відповідними мовами. Яскравим прикладом є телеканал АТР, який здійснює мовлення кримськотатарською мовою. Після вимушеного переміщення до Києва у 2015 році, канал відновив мовлення і станом на 2023–2024 роки продовжує функціонувати за підтримки держави та міжнародних донорів. Як зазначено у звітах правозахисного центру ZMINA, АТР виконує важливу функцію збереження мовної та культурної ідентичності кримськотатарської спільноти в умовах зовнішньої агресії [33]. У контексті політичного представництва Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» [25] передбачає створення консультативних і дорадчих органів при органах державної влади. За оцінками аналітиків OSW, практика формування таких інституцій при обласних адміністраціях та центральних органах, зокрема при Державній службі з етнополітики та свободи совісті, є ефективною моделлю структурованого діалогу між державою та національними громадами, що сприяє формуванню збалансованої та інклюзивної політики в умовах культурного плюралізму [30].

Правозастосовна практика у сфері забезпечення прав національних меншин в Україні виявляє низку системних проблем, які суттєво загострилися в умовах повномасштабної війни. Насамперед спостерігається регіональна нерівномірність у реалізації прав: на прифронтових і деокупованих територіях зруйновано інфраструктуру культурних, освітніх та медійних інституцій, що обслуговували меншини, а вимушене переміщення населення призвело до розриву внутрішньої комунікації в межах громад та обмеження доступу до рідної мови в освітньому процесі та засобах масової інформації [16, р. 186-190]. Другим чинником є розрив між прогресивними законодавчими гарантіями та їх практичним застосуванням. Попри наявність нормативної бази європейського зразка, інституційні ресурси залишаються недостатніми: бракує належного фінансування, ефективної міжвідомчої координації та актуальної статистично інформації щодо становища меншин, особливо у зонах бойових дій.

Додатковий вимір становить інформаційна війна з боку російської федерації, у межах якої тема захисту прав меншин активно використовується у ворожій пропаганді для дискредитації мовної та освітньої політики України. Це змушує владу балансувати між протидією зовнішнім маніпуляціям і дотриманням міжнародних зобов'язань, що іноді призводить до внутрішньої напруги та ускладнює відносини з сусідніми країнами [12, р. 880-885; 13, р. 121-124].

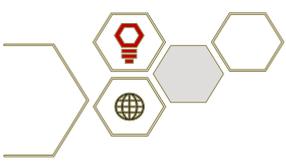
Ускладнює ситуацію і зростання політичної поляризації: домінування дискурсу уніфікації під гаслом єдності нерідко знижує легітимність етнокультурного плюралізму, створюючи атмосферу недовіри до меншин, особливо прикордонних. Формальна участь представників меншин у процесах ухвалення рішень також залишається обмеженою: консультативні органи при органах влади існують, але здебільшого мають декларативний характер і не забезпечують реального впливу на політику. Участь представників меншин у самоврядуванні зменшилася через демографічні зміни, мобілізацію та

еміграцію [15, р. 158–160; 16, р. 199–202]. Окремо слід відзначити проблему відсутності державної політики цифрової інклюзії мов меншин: у сферах онлайн-освіти, електронного врядування й медіа це обмежує збереження мовної різноманітності в умовах цифровізації – особливо критичної під час війни.

Оновлення конституційно-правового механізму захисту прав національних меншин в Україні потребує цілісного підходу, що поєднує принципи недискримінації, інтеграції та збереження культурної самобутності з ефективністю правозастосування в умовах повоєнної відбудови та євроінтеграційного поступу. Ключовим завданням є реальна імплементація Рамкової конвенції про захист національних меншин і Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Це передбачає розробку та реалізацію національних програм із чітко визначеними індикаторами ефективності, механізмами моніторингу та відкритою системою звітності. Необхідним є створення постійного інституційного органу з конституційним статусом, відповідального за координацію й моніторинг реалізації прав меншин. Такий орган має здійснювати правову експертизу проєктів нормативних актів, проводити аудит державної політики та розглядати індивідуальні та колективні звернення громад, що зазнають дискримінації або утисків. Конституційні гарантії слід деталізувати, зокрема в частині реалізації колективних прав – участі у культурному самоврядуванні, створенні автономних освітніх інституцій із навчанням рідною мовою, розвитку власних медіа і цифрових платформ. Фінансування таких ініціатив варто здійснювати через прозору грантову систему з обов'язковим залученням представників меншин.

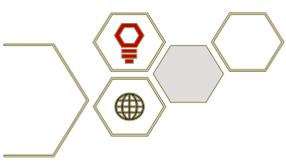
З огляду на загрози політичних маніпуляцій темою етнічних відносин в умовах війни, доцільним є конституційне закріплення принципу «єдності в різноманітті» як основи державної стратегії інтеграції. Це вимагає розвитку міжкультурної освіти, підтримки міжетнічного діалогу та визнання

культурного плюралізму як важливого чинника національної стійкості. Мовна політика має бути збалансованою: забезпечення статусу державної мови не повинно перешкоджати реалізації прав меншин на використання рідної мови в публічному житті, зокрема в громадах із їхньою значною присутністю. Конституційні положення мають не обмежуватися декларативним визнанням прав, а передбачати конкретні позитивні зобов'язання держави щодо їх забезпечення, захисту та розвитку.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що система захисту прав національних меншин в Україні ґрунтується на поєднанні міжнародно-правових зобов'язань, конституційних положень та норм галузевого законодавства. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, а також відповідні національні нормативно-правові акти формують нормативну основу для реалізації мовних, освітніх і культурних прав осіб, які належать до меншин. Разом із тим виявлено, що ефективність правозастосування суттєво знижується під впливом зовнішніх викликів – збройної агресії російської федерації проти України, інформаційної війни, політизації мовного питання. До основних проблем належать: обмежена участь представників національних меншин у формуванні державної політики, регіональна нерівномірність реалізації прав, обмежене фінансування цільових програм, а також ризики асиміляції у сфері освіти й інформації.

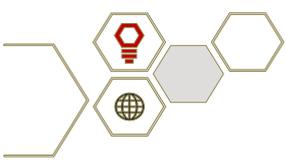
У зв'язку з цим рекомендовано вдосконалити конституційно-правовий механізм захисту прав меншин, зокрема шляхом посилення інституційної координації та взаємодії між органами влади й представницькими структурами меншин, впровадження безпеково чутливих підходів до мовної та культурної політики, а також створення ефективної системи моніторингу дотримання прав меншин у воєнний і поствоєнний періоди. Перспективними напрямками подальших досліджень є: вивчення моделей інтеграції меншин в умовах полікризової трансформації, аналіз довгострокових наслідків реформ

у сфері освіти та мовної політики, а також порівняльний аналіз підходів країн Центрально-Східної Європи до захисту прав меншин у перехідний період.

Список використаних джерел

1. Бідзіля Ю. М. Інформаційна безпека поліетнічного регіону: пошук нової медіасистеми (на прикладі Закарпаття). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. № 56. С. 195-203.
2. Бідзіля Ю. М. Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації : монографія; Ужгород: Аутдор-Шарк, 2016. 469 с.
3. Ігнатова А. С. Конституційні основи механізму захисту прав національних меншин. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 5. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.4>.
4. Фунтокіна Н. В. Конституційно-правові аспекти забезпечення права на освіту національних меншин в Україні та зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 65–70. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.9>.
5. Лисянський П. Вплив процесів мілітаризації на розвиток сучасних політичних відносин. *Літопис Волині*. 2024. № 31. С. 140–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.22>.
6. Лисянський П. Діяльність політичних партій РФ на тимчасово окупованих територіях України як інструмент експансіонізму РФ. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. № 2 (19). С. 243-259. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-243-259>.
7. Аліменко О. Ю., Рябоконт В. В., Бурак С. В. Адаптація трудового законодавства України до європейських стандартів соціального забезпечення. *Український політико-правовий дискурс*. 2024. № 5. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14057070>.

8. Тимчишин А. М. Деякі аспекти використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Історико-правовий часопис*. 2023. Т. 20, № 1. С. 119-125. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-1/16>.

9. Гудима Є. Правові засади та особливості державної політики у сфері національних меншин (спільнот) в Україні, Болгарії та Китайській Народній Республіці. *Traektoriâ Nauki*. 2023. Vol. 9, № 6. P. 9001-9009. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1174640> (дата звернення: 30.05.2025).

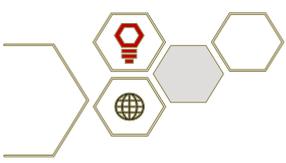
10. Гусєв О. Ю., Котилко Я. М. Характеристика поняття «національні меншини (спільноти) України». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Т. 34, № 73. С. 40-47. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.2/07>.

11. Сироїд Т. Л. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту національних меншин: від витоків до сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2019. № 28. С. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-20>.

12. Prina F., Pentassuglia G. Ukraine's law on national minorities and «effective» participation: expanding or diluting standards? *International Journal on Minority and Group Rights*. 2023. Vol. 30, № 5. P. 880-930. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718115-bja10138>.

13. Haertel K. National minorities in the post-revolutionary era: is the Ukrainian government capable of inclusive politics? *Security and Human Rights*. 2021. Vol. 32, № 1-4. P. 121-138. DOI: <https://doi.org/10.1163/18750230-bja10007>.

14. Fiala-Butora J. The controversy over Ukraine's new law on education: conflict prevention and minority rights protection as divergent objectives. *European Yearbook of Minority Issues*. 2020. Vol. 17, № 1. P. 233-261. DOI: https://doi.org/10.1163/22116117_01701011.

15. Tkachenko Ye., Dakhova I., Zazuliak Z. The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine: theory and practice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 4, № 12. P. 146–162. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.4-n000090>.

16. Novorodovskyi V., Kulesha N. National minorities participation in public life of Ukraine under the conditions of the Russo-Ukrainian war (2014–2024). *East European Historical Bulletin*. 2024. № 31. P. 186–202. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306351> (дата звернення: 31.07.2025).

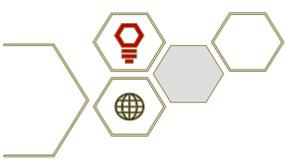
17. Bohdan O., Sereda V. National minorities in Ukraine: contextualizing challenges and searching for policy solutions. *Minorities at War*. Routledge. 2024. P. 23–55. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003470601-3/national-minorities-ukraine-olena-bohdan-viktoriya-sereda> (дата звернення: 30.05.2025).

18. Bidzilya Y. M., Solomin Y. O., Tolochko N. V., Shapovalova H. V., Shebeshtian Y. M. The media image of the multinational Transcarpathia: the problems of the search for ethnic and civil identities. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 2972–2983. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.362>.

19. Декларація про державний суверенітет України: Постанова Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

20. Конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України: Угода від 08.06.1995 р. № 1к/95-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

21. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

22. Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин: Закон України від 09.12.1997 р. № 703/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 29.04.2025).

23. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15.05.2003 р. № 802-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 29.04.2025).

24. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

25. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

26. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.05.2025).

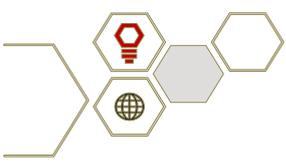
27. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 30.05.2025).

28. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 30.05.2025).

29. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 30.05.2025).

30. Ukraine–Hungary: the intensifying dispute over the Hungarian minority's rights. OSW Commentary: вебсайт. 2018. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-08-14/ukraine-hungary-intensifying-dispute-over-hungarian-0> (дата звернення: 30.05.2025).

31. Ukraine has improved conditions for its Hungarian minority. Associated Press: вебсайт. 2024. URL:

<https://apnews.com/article/29c4244859b0992d4beacc03450c5d84>

(дата

звернення: 30.05.2025).

32. Small but salient: the securitization of Ukraine's ethnic hungarian minority. Cambridge university press: вебсайт. 2024. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/abs/small-but-salient-the-securitization-of-ukraines-ethnic-hungarian-minority> (дата звернення: 30.05.2025).

33. ATR resumes broadcasting with state support. Newsroom.ua: вебсайт. 2024. URL: <https://newsroom.ua/news/polityka/derzhava-finansuie-atr-kanal-krymskotatarskoi-hromady-v-umovakh-viynu/> (дата звернення: 29.05.2025).